

ВИДАК АЛИГРУДИЋ, Титоград

О НЕКИМ ДРУШТВЕНО-ЕКОНОМСКИМ АСПЕКТИМА ПРОСТОРНЕ ВАЛОРИЗАЦИЈЕ И УРЕБЕЊА ПОДРУЧЈА СКАДАРСКОГ ЈЕЗЕРА

Одређујући полазне основе виђења која овом приликом желим саопштити, имао сам у виду:

— да је Скадарско језеро изузетан природно-географски феномен, настао на крашком терену и на граници геотектонских сучељавања и у тим сучељавањима изазваних ломова, шарских и динарских планина као подсистема у планинском систему Динарида;

— да водени комплекс Скадарског језера са ријекама Дримом и Бојаном представља огромно сливно подручје са површином од преко 20.000 km², које носи изузетно важан, али и недовољно искориштен хидропотенцијал;

— да је само Скадарско језеро највећа слатководна површина на подручју Социјалистичке Републике Црне Горе, Југославије и Балканског полуострва, коју као изузетан природни ресурс треба и економски валоризовати;

— да је Скадарско језеро настало у простору са крашким карактеристикама, увучено у бројне крашке увале са читавим низом хидрографских појава (извора, еставела, вруља, подводних токова, разбијених издани и слично) и врло интересантна природна баштина;

— да су бројна острва, којих на овом језеру има око четрдесетак као и непосредна и ближа околина овог Језера, врло значајна и још недовољно истражена културна баштина коју и са тог становишта ваља валоризирати;

— да је ободни појас Скадарског језера својим педолошким квалитетима земљишта, својим земљишним фондом, благодетима које оvdје пружају обиље воде и сунца, представља најатрактивнији републички терен за биљну производњу и производњу меса чије су квалитете и са историјском традицијом и познате широм наше земље;

— да обале Скадарског језера, а нарочито доњи токови његових утока, са обиљем снесених наплавина, представљају у Републици најбогатије мајдане за експлоатацију заобљеног камена, шљунка и пијеска;

— да је Скадарско језеро са својим утокама, са богатствима у неким врстама риба и птица, атрактивно риболовно и ловно подручје;

— да Скадарско језеро са својом непосредном околином представља природно-географску средину на граници двеју сусједних социјалистичких земаља (НСР Албаније и СФР Југославије), која као таква објема заједнички и свакој посебно нуди читав низ предности за развој и остваривање бројних, а посебно економских интереса а и за међусобно зближавање у приграничним и међудржавним релацијама;

— да подручје Скадарског језера са околном мрежом саобраћајница регионалног, магистралног и међународног значаја, представља један од најотворенијих подручја у Републици а и Социјалистичке Републике Црне Горе према другим дијеловима Југославије и свијета а и да као такво нуди читав низ компаративних предности новим активностима, локацијама нових капацитета и новим досељавањима становништва (атрактивност појединих локација и цијена њиховог добијања као и врло интензивна досељавања становништва на ово подручје из скоро свих дјелова Републике и шире, ово најилустративније потврђују);

— да су се због њихове атрактивности за нова досељавања на неким ободним подручјима Скадарског језера (као у примјеру Зете) почеле формирати врло интересантне полуурбане демографске агломерације са врло високим процентом мјешовитог становништва, релативно високе густине насељености (око 500 становника на km^2) и са врло видним карактеристикама нарастања и међусобног срастања насеља итд.¹

Скраћујући даља набрајања, ваља рећи још и да Скадарско језеро својим бројним вриједностима и садржајима представља интересантан полигон за даљња а нарочито систематска интер и мулти дисциплинарна истраживања. Ово утолико више што

¹ Типичан примјер за ово је срастање око двадесетак зетских села у јединствену агломерацију. Исто се може запазити и код неких села на подручју Малесије и Љешкопоља.

досадашња истраживања овог подручја карактерише прагматичност и недовољност за било какве озбиљније захвате на његовом исушивању и уређивању. Регионална неистраженост ободног и водног подручја Скадарског језера скоро да је једнака укупној регионалној неистражености цјелокупног подручја Републике и озбиљна је запрека за планирање просторног развоја и уређивања овог подручја у цјелини (не постоје ни земљишни ни водени катастар а да не говоримо о водопривредним, геолошким и другим основама).

Плавећи их Скадарско језеро је својој непосредној и ближој околини вјековима стварало бројне проблеме материјалне и друге природе (Језеро се из године у годину, на рачун своје околине, стално шири а и сезонски је плави повећавајући своју површину између најнижег и највишег нивоа водостаја и за више од 200 km² те је стога у овим крајевима више доживљавано као бич природе него као природно изузетан и економски важан ресурс који као такав треба знати цијенити и друштвено вредновати.² Тако, на примјер, иако вода данас, а сјутра ће то бити и више, представља посебно значајан и све траженији ресурс за наводњавање, индустријске и комуналне потребе, исхрану и пиће, хигијенске и друге потребе, нарочито у оваквим крашким и водооскудним просторима, скоро да нема никаквих дугорочних концепција за употребу и експлоатацију вода Скадарског језера.³

Штавише, иако је познато да се вриједности, које се са подручја овог Језера стихијно, могло би се рећи и дивље, експлоатишу (огревно дрво чија је заштитна вриједност од плавлена језерских вода знатно већа од калоричне вриједности, трска, шевар, тресет, оплемењени муљ, облутак, шљунак, пијесак, вриједност птичјег и рибљег улова итд.), могу мјерити стотинама милиона динара, скоро да нема никога у овој Републици кога овакве рачунице интересују. О томе шта би још могло да уђе

² Присутна стихијност у експлоатацији његових добара као и одсуство било каквих концепција за валоризацију и заштиту његових ресурса и садржаја најочигледнија су потврда негативним прилазима у гледањима на Језеро.

³ Са изузетком Агрокомбината „13. јул“ који је развио врло значајан систем за наводњавање својих воћњака и винограда у Ђемовском пољу (овим системом се воћњаци и виногради у сезони наводњавају пет до шест пута — што одговара мањој природној киши), скоро да нико од непосредних корисника вода Скадарског језера нема дугорочнијих рачуница о својим потребама за њима. Натезања око експлоатације језерске воде за потребе Цетиња и Црногорског приморја још трају. Има неких идеја и за експлоатацију вода из неких дјелова овог језера и за извоз на инострана тржишта а скоро да нема никаквих опипљивих идеја за искоришћавање водних маса Језера за електроенергетске потребе.

у овакве рачунице могло би да се каже још што-шта (рекреативни и излетнички туризам, спортови на води и слично).⁴

Да је у досадашњим гледањима на Скадарско језеро преовладавао негативан прилаз потврда се може наћи и у бројним примјерима омаловажавања његових природних, културних и економских садржаја, у безобзирној експлоатацији неких његових ресурса и загађивањима сваке врсте.⁵

Према томе, сасвим је евидентно да, не дође ли до брзе трансформације досадашње свијести о потреби вредновања садржаја Скадарског језера у квалитативно нов и позитиван поглед на исте, негативне последице и ефекти недовољне бриге о овом Језеру могу да задобију катастрофалне и неслућене размјере.

Вјерујући ипак, иако не до краја, да су небрижна времена о овом Језеру прошла у неповрат, да је друштвена свијест о потреби валоризирања садржаја Језера прерасла у један нов и интегралнији друштвени поглед, покушао бих да укажем и на неке правце активности који би требало да воде томе.

Нараслији ниво наших укупних сазнања и знања, нараслије техничке и материјалне могућности и потребе — данас нам омогућавају да проблематику Скадарског језера видимо потпуније и реалније него што смо је некада видјели.⁶

Према томе када се истиче потреба потпунијег валоризовања вриједности садржаја и предности које пружају Скадарско језеро и његов ободни појас, прије свега се мисли на претходно научно сагледавање свих тих вриједности, садржаја и предности у свјетлости оцјене предности које оне нуде укупном развоју двијеју сусједних социјалистичких земаља (НСР Албанији и СФР Југославији) и оцјене предности које у том могу да пруже ужим регионалним заједницама с обје стране границе. Сматрамо да је најбољи и прави пут за валоризацију свих тих вриједности и потенцијала Језера и његовог ободног подручја онај који води кроз договорно и на интересима усаглашено сагледавање и остваривање заједничких и обострано прихватљивих рјешења.

⁴ Регулацијом Скадарског језера и ријека Дрима и Бојане могуће је на плављеном подручју у приобалној зони Језера добити око 14.500 хектара нових површина на којима је могуће заснивати рану високо продуктивну пољопривредну производњу. Од тога у Југославији 12.500 и у НСР Албанији 2.500 хектара.

⁵ Као најчешћа помињу се директна загађивања Језера испуштањем фекалних вода, а мање се истиче проблем загађивања подземних изданских вода (извора и артеријских бунара) преко загађивања тла његове непосредне и ближе околине и загађивање вода Језера посредством и лучењем из све загађенијег ваздуха.

⁶ Грубо цијенећи, 1980. године Југославија је имала око 2.250 USA \$ друштвеног производа по становнику (Црна Гора 1963) а НСР Албанија неких 800 USA \$.

Изражавајући вјеру и наду да ће након сагледавања цјелине интереса једне и друге земље, путем једне конструктивне сарадње, једног дана до тога ипак доћи, у даљим опсервирањима и анализама ограничићемо се само на оно што нам, с овим или без овога, на нашем дијелу Језера и у нашим системским условима, ваља чинити.

Скадарско језеро припада трима општинама: општини Бар, општини Цетиње и општини Титоград. Гледано на ово подручје шире, као на сливно или као на водно подручје, број општина које се посредно могу везивати за Скадарско језеро знатно је већи.⁷

Језером, са становишта рибарења, газдује једна организација удруженог рада. Са становишта експлоатације неких других вриједности и садржаја Језера и његовог ободног појаса, Језером газдује и читав низ других организација удруженог рада и то остварујући доходак — доста узимајући а врло мало улажући у унапређење датог природног богатства.⁸

Општа карактеристика садашњег стања у газдовању Језером је: Језеро је, дијелом, брига многих — али до краја и у цјелини ничија.

У одсуству једне цјеловите политике газдовања, Скадарском језеру се све више, често и дивље и на неодговоран начин, све више узима, а све мање даје. Питање његове хемијске и биолошке заштите од загађивања, и поред тога што то већ, на одређени начин, поједине организације удруженог рада и чине, и даље остаје отворено и доста болно. Све више га загађују индустријске и друге фекалије, а и девастира ко стигне, тако да — настави ли се овако — ова изузетно вриједна природна баштина, све више ће добијати значајке колектора.⁹

Валоризацијом вриједности Језера, појединих његових дјелова и његовог ободног појаса, са становишта нашег друштвено-економског система, могу се бавити сви многобројни субјекти, уређујући развојне и друге међусобне односе самоуправним споразумима и друштвеним договорима. Према томе, планирањем развоја и рјешењем питања заштите Језера, појединих његових дјелова, вриједности и садржаја, у оквиру својих надлежности, могу се бавити све заинтересоване друштвено-политичке заједнице, кроз планирање својих мјера и активности и планирање

⁷ Тако означено ово подручје захвата и до половине укупног подручја Црне Горе.

⁸ Једна потпунија рачуница у том смислу вјероватно би показала да би се поједине активности и захвати на Језеру и његовом ободном подручју могли финансирати и на терет овако оствареног доходака.

⁹ Када се ово истиче, жели се нагласити да постоји технологија која може да штити, свдећи концентрације загађивања на одређену мјеру, али да не постоји технологија која апсолутно може заштитити.

сопственог развоја, у мјери како тај свој развој схваћају и у мјери како развој Језера саме оцјењују.

Увид, са овог становишта, у расположиве планове поменутих субјеката планирања, прилично разочарава, јер је третмана Језера и у тим плановима, са неким ријетким изузецима, невјероватно мало.

Уз све то, Скадарско језеро и његов ободни појас, нијесу посебно третирани ни у досадашњем Просторном плану Републике. Ако се изузму два регионална просторна плана: Пројект „Јужни Јадран“ и План сјеверног дијела Црне Горе, који представљају просторни план Републике¹⁰, других просторних планова у Републици није било, па према томе ни регионалног плана за подручје Скадарског језера. Такође, није израђен ниједан просторни план општине, иако је то предвиђао досадашњи Републички Закон о просторном планирању и уређењу простора. Није било ни регулационих планова који би се односили на ово подручје.

Овако виђено стање упућује на оцјену да ни у оквиру друштвено-економског ни у оквиру просторног планирања¹¹ не постоји концепт развоја и планирања тог развоја, који би на посебан начин, а још мање на цјеловит начин, третирао подручје Скадарског језера. Умјесто тога, доминирају парцијални прилази, појединачни интереси и недопустива стихијност. Шта више, у оваквој ситуацији све је више грубих и неразумних нартаја који перспективу Језера више затварају него отварају.

Ако је стање такво — гдје је излаз?

Мишљења смо:

1. Да би, чим прије (јер су одређене активности у току), требало донијети одговарајући пропис (можда и посебни закон) којим би се Скадарском језеру, с обзиром на оно што као природни феномен представља, обезбиједио специфичан статус — природне баштине а и заштитило га од даљних девастација и нартаја на поједине његове садржаје и вриједности.

2. Да би, с обзиром да су у току активности на ребалансу Друштвеног плана Земље и Републике за период до 1985. године и ревизији Просторног плана Републике, требало са нивоа општина којима ово Језеро припада, па и са нивоа Републике, покренути идеју за доношење одлука за припрему и израду про-

¹⁰ Измјеном и допуном Закона о планирању и уређењу простора (види Сл. лист СР Црне Горе, број 19/79), Пројекат „Јужни Јадран“ и просторни план сјеверног подручја Црне Горе, проглашени су за Просторни план Републике.

¹¹ Према новом Закону о друштвеном планирању и о Друштвеном плану Црне Горе, просторни планови су плански документи којима се изражавају циљеви и задаци друштвено-економског развоја на одређеном подручју у складу са јединственим системом друштвеног планирања (Види поменути закон „Службени лист СРЦГ“ број 31/78).

сторног плана за подручје Скадарског језера (као посебно регионално подручје) или да му се у Просторном плану Републике и просторним плановима општина обезбиједи посебан третман, као и да му се такав третман и заштита обезбиједи кроз друге планове и планске документе.

3. Да се потпунијим истраживањима реалније сагледају могућности формирања посебне друштвене организације (радне организације за газдовање Језером, СИЗ-а за газдовање Језером, Националног парка и сл.), и оцијене могућности њеног пословања на сопственој привредној рачуници, која би Скадарским језером, као добром од посебног друштвеног значаја, газдовала на цјеловит начин, тј. на начин који би му обезбјеђивао потпунији развој (уређивање и заштиту) у оквиру укупног развоја Републике.

4. Да се са нивоа Црногорске академије наука (након овог Симпозијума), па и других нивоа из Републике, свим самоуправним организацијама и заједницама и друштвено-политичким заједницама, упути и посебан апел да се, у планирању својега развоја кроз планове и планске документе које доносе, што коректније и што обзирније односе према Језеру у цјелини а посебно према његовим вриједностима и садржајима. Да се са поменутиим апелом и резултатима расправа са овог Симпозијума посебно упознају Привредна комора Црне Горе, Извршно вијеће и Скупштина СР Црне Горе (Скупштинска комисија за заштиту и унапређивање природе и човјекове средине).

5. Са овог становишта, и са овог Симпозијума, треба подржати и све напоре, које заједнички чине наша земља и НСР Албанија, да нека питања везана за Скадарско језеро, у складу са обостраним интересима, договорно и конструктивно, у склопу цјелине питања из међудржавне сарадње, ријеше на најбољи начин.

Vidak ALIGRUDIĆ

ON SOME SOCIO-ECONOMICAL ASPECTS OF PHYSICAL EVALUATION AND SPECIAL ARRANGEMENT OF THE AREA OF LAKE SKADAR

Summary

Lake Skadar, having the total surface area of 538.9 m² (latest datum about its magnitude), is situated on the frontier of two neighbouring countries, NSR Albania (to which belongs 147.9 km²) and SFR Yugoslavia (to which belongs 391 km²). Originated on karstic terrain and on the border of facing of Saric and Dinaric mountains, as large mountainous chains in

Dinaric system, the lake is the largest freshwater surface in this area of Mediterranean, and due to that an extraordinarily important natural resource for this zone (demand for water for irrigation is increasing, and so is for industrial and communal necessities, for nutrition and drinking, for the hygienic purposes, e.t.c.).

The lake is an wealthy environment for various kinds of hunting and fishing, and due to this as well as to numerous natural and cultural contents it is an very interesting area for the development of excursioner and recreational tourism as well as for the water sports.

The lake with its direct surrounding, thanks to fluvial deposits brought by the rivers draining into it, is an interesting mine for the exploitation of: round stones, sand, gravel and refined mud. The lake offers the entire series of other advantages interesting for development of the two neighbouring socialistic countries (NSR Albania and SFR Yugoslavia), for their bringing together and establishing of more complete mutual understanding and for the development of areas by the frontier.

By concurrence of some events all these advantages were insufficiently evaluated until now, they were badly or underestimated, what resulted in numerous negative effects for certain contents of this area (natural, cultural, economical). The opportunities offered in this sence by the socio-economical system were not used up. Either in one or the other of these neighbouring countries the advantages offered by their socio-economical systems, concerning the improvement of the lake almost were not taken.

The system of social planning (which understands social planning as an integrity of economical, social and physical planning) creates the conditions and gives the rights and duties to all subjects to plan their own and due to that the development of the lake.